

O'QUVCHILARDA MUSTAQIL FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA O'QITUVCHINING ROLI

*TERMIZ IQTISODIYOT VA SERVIS UNIVERSITETI PEDAGOGIKA VA
IJTIMOIY GUMANITAR FANLAR FAKULTETI BOSHLANG'ICH TA'LIM 2-
KURS TALABASI **BOZOROVA RUSHANA***

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida o'qituvchining o'rni, pedagogik yondashuvlar hamda zamonaviy ta'limda mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodlari tahlil etiladi. O'qituvchining ijodiy faoliyati, interfaol metodlardan foydalanish samaradorligi va o'quvchilarda tanqidiy, analitik hamda ijodiy fikrlashni rivojlantirish yo'llari yoritiladi.

Tayanch so'zlar: mustaqil fikrlash, ijodkorlik, tanqidiy tafakkur, ta'lim metodlari, pedagogik yondashuv, o'qituvchining roli, o'quvchi faolligi.

Asosiy qism

Bugungi globallashuv davrida ta'limning asosiy vazifasi faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdan iborat. Mustaqil fikrlay oladigan shaxs – bu hayotda to'g'ri qaror qabul qila oladigan, ijodkor va tashabbuskor insondir. Shu boisdan ham zamonaviy pedagogika o'qituvchining o'rni va rolini qayta ko'rib chiqmoqda. O'qituvchi endilikda bilim manbai emas, balki o'quvchini fikrlashga, izlanishga, savol berishga undovchi yo'lboshchi sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchining fikrlash jarayoni o'z-o'zidan shakllanmaydi; u maqsadli ta'lim faoliyati natijasidir. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun o'qituvchi avvalo darsni muammoli vaziyat asosida tashkil etishi zarur.

Muammoli savollar o'quvchida izlanish ehtiyojini uyg'otadi. Masalan, "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar shunday bo'lsa-chi?" kabi savollar o'quvchini fikr yuritishga majbur qiladi. O'qituvchi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishda interfaol metodlardan keng foydalanishi lozim. "Aqliy hujum", "Fikrlar xaritasi", "Debat", "Tahlil va muhokama" kabi metodlar o'quvchilarning tahliliy tafakkurini kuchaytiradi. Ular o'z fikrlarini asoslash, mantiqan izchil bayon qilish va himoya qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. O'quvchi darsda faqat tinglovchi emas, balki bilimni yaratuvchi subyekt sifatida ishtirok etadi. Bu yondashuvda o'qituvchi o'quvchilar uchun yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi va baholovchi vazifasini bajaradi. Mustaqil fikrlashning shakllanishi o'quvchining ichki motivatsiyasi bilan chambarchas bog'liq. O'qituvchi o'quvchining qiziqishini uyg'otish, unga ishonch bildirish va erkin muhit yaratish orqali bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi. Ta'lim psixologiyasiga ko'ra, o'quvchi o'z fikrini mustaqil shakllantira olishi uchun unga fikrlash erkinligi, vaqt va tahlil imkoniyati berilishi kerak. Shu bois, darsda tayyor javoblarni berish o'rniga, o'qituvchi savollar orqali o'quvchining tafakkurini faollashtiradi. Fikrni shakllantirish jarayonida o'quvchi o'z tajribasiga, kuzatuviga va mantiqiy xulosalariga tayanadi. Bu esa ularning bilimni mustahkam egallashini ta'minlaydi. Mustaqil fikrlash shaxsning ijodiy salohiyatini ochadi. O'qituvchi o'quvchining har bir g'oyasini qadrlashi, uni rag'batlantirishi zarur. Chunki tanqidiy yoki ijodiy fikrning qadrlanishi o'quvchida ishonch uyg'otadi. Bu ishonch esa keyingi o'quv faoliyatida ijobiy natija beradi.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishni o'zining asosiy maqsadlaridan biri sifatida belgilagan. Mustaqil fikrlay oladigan o'quvchi bilimni faqat eslab qolmaydi, balki uni tahlil qiladi, baholaydi va yangi g'oyalar yaratadi. O'qituvchi bu jarayonda yetakchi rolni bajaradi, chunki u o'quvchini izlanishga, o'ylashga va o'z fikrini himoya qilishga undaydi. O'qituvchi darsni shunday tashkil etishi kerakki, o'quvchi o'z bilimini faol izlashga majbur bo'lsin.

Fikr yuritish jarayoni o'quvchining faolligi va qiziqishi bilan chambarchas bog'liq. Shu bois, o'qituvchi o'quvchining ichki motivatsiyasini uyg'otishga alohida e'tibor berishi zarur. O'quvchi qiziqish bilan o'qigan taqdirdagina u mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun darsda muammoli savollar, tahlil topshiriqlari va ijodiy vazifalar berilishi lozim. O'qituvchi tayyor javoblarni bermasdan, o'quvchini o'ylashga undovchi yo'naltiruvchi savollarni qo'llaydi. Bunday yondashuv o'quvchilarning tafakkurini faollashtiradi va ularda izlanish ruhini uyg'otadi. O'quvchilar savol berish va o'z fikrini asoslashni o'rganadilar. Fikrini himoya qilish, dalil keltirish, tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Mustaqil fikrlash jarayoni bosqichma-bosqich rivojlanadi. Avval o'quvchi o'qituvchining yo'naltiruvchi savollariga javob beradi, keyin esa o'z fikrlarini mustaqil shakllantira boshlaydi. Shu bilan u o'z tafakkurining mustaqil yo'nalishini topadi. O'qituvchi bu jarayonda tahlil, muloqot va bahs-munozaralarni tashkil etish orqali o'quvchilarning tafakkurini rag'batlantiradi. Bahs-munozara o'quvchilarni turli nuqtai nazarlarni solishtirishga o'rgatadi. O'quvchilar o'z fikrini mantiqan asoslab, boshqalarning qarashlarini ham tahlil qiladi. Bu jarayon tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Tanqidiy fikrlash esa mustaqil fikrlashning eng yuqori bosqichidir. O'qituvchi o'quvchilarda tanqidiy tahlil qilish madaniyatini shakllantirish uchun darsda ochiq fikr almashish muhitini yaratadi. Erkin fikr almashish o'quvchilarning o'z fikriga ishonchini oshiradi. Shu yo'l bilan o'quvchi o'zini shaxs sifatida his etadi. O'qituvchi o'quvchining fikrini qadrlashi, uni tinglashi va rag'batlantirishi juda muhim. Bu jarayon o'quvchi-o'qituvchi o'rtasida ishonchni mustahkamlaydi. Ishtirokchilik muhiti o'quvchilarning ijobiy hissiyotlarini kuchaytiradi

. O'qituvchi darsni interfaol metodlar asosida tashkil etsa, mustaqil fikrlash yanada samarali shakllanadi. "Aqliy hujum", "Fikrlar xaritasi", "Loyiha ishi" kabi metodlar o'quvchilarning ijodkorligini oshiradi. Bu metodlar orqali o'quvchilar o'z bilimini mustaqil yaratish va baholash imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'qituvchi o'quvchilarni erkin fikr bildirishga rag'batlantirgan sari ularning tafakkur doirasi

kengayadi. Har bir o'quvchining fikri e'tiborga olingan muhitda ijodkorlik kuchli namoyon bo'ladi. O'qituvchi o'quvchilarning fikrini to'g'rilash o'rniga, uni rivojlantirish yo'llarini ko'rsatishi kerak. Bu o'quvchilarda o'z fikriga nisbatan mas'uliyat hissini paydo qiladi. Mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun o'qituvchi o'zining shaxsiy namunasini ham ko'rsatishi lozim. O'quvchilar o'qituvchining fikrlash uslubiga, tahlil qilish madaniyatiga va dalillash qobiliyatiga taqlid qiladilar. Shu boisdan o'qituvchining nutqi, tahliliy yondashuvi va muloqot madaniyati mustaqil fikrlashni o'rgatishda beqiyos ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar ham bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi. Onlayn muhokamalar, elektron resurslar va interaktiv platformalar o'quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi. O'qituvchi bu vositalardan foydalanib, o'quvchilarning tanqidiy tafakkurini yanada kuchaytiradi. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda baholash jarayoni ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi o'quvchining natijasini emas, fikrlash jarayonini baholashga e'tibor qaratishi lozim. Fikr yuritish jarayoni qadrlangan muhitda ijodkorlik rivojlanadi. Shu tarzda o'quvchilar nafaqat bilim, balki tafakkur madaniyatini ham egallaydilar.

O'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchi o'zining shaxsiy namunasini ham ko'rsatishi lozim. O'quvchi o'qituvchining muomala madaniyatiga, fikrlash uslubiga, savollar berish va javob topish qobiliyatiga taqlid qiladi. Shu sababli, o'qituvchining nutqi, tahlil qilish qobiliyati, dalil keltirish madaniyati dars jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi har bir darsni o'quvchini fikrga chorlaydigan savollar bilan boshlashi mumkin. Bu o'quvchini faollikka undaydi va darsga diqqatini jamlaydi. Fikr almashish, bahs-munozara, dalillash orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlash darajasi oshadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ham mustaqil fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o'ynamoqda. Onlayn ta'lim, virtual laboratoriyalar, interaktiv platformalar o'quvchiga mustaqil izlanish imkonini beradi. O'qituvchi bu imkoniyatlardan samarali foydalanib, o'quvchining tanqidiy fikrlash ko'nikmasini shakllantira oladi.

Masalan, loyihaviy ta'lim uslubi o'quvchidan mustaqil rejalashtirish, tahlil qilish va natija chiqarishni talab qiladi. Bu metod o'quvchini o'z bilim faoliyatining subyekti sifatida shakllantiradi. Shuningdek, o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchi baholash tizimini ham yangicha yondashuvda tashkil etishi kerak. Baholash faqat natijaga emas, balki jarayonga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. O'quvchi o'z xatosini tahlil qilish va to'g'rilash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Bu esa refleksiv fikrlashni rivojlantiradi. Refleksiya – mustaqil fikrlashning muhim komponentidir. O'qituvchi darsda “Bugun men nimani o'rgandim?”, “Men bu bilimdan qayerda foydalanaman?” kabi savollarni berish orqali o'quvchilarni o'z faoliyatini tahlil qilishga o'rgatadi. Mustaqil fikrlashni shakllantirishda o'qituvchining axloqiy-psixologik yondashuvi ham katta ahamiyatga ega. O'quvchining fikrini tanqid qilmasdan tinglash, uni to'ldirish va yo'naltirish orqali o'qituvchi o'zaro ishonch muhitini yaratadi. Fikr erkinligi mavjud bo'lgan muhitda o'quvchi o'z g'oyasini qo'rqmasdan ifoda etadi. Bu esa fikrlash jarayonining tabiiy rivojlanishiga imkon beradi. Shunday qilib, o'qituvchi o'quvchini faqat bilim bilan emas, balki tafakkur madaniyati bilan ham qurollantiradi. Zamonaviy ta'limda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish o'qituvchining pedagogik mahoratiga bevosita bog'liq. Pedagogik mahorat – bu bilim, tajriba, metodik yondashuv va ijodkorlik uyg'unligidir. O'qituvchi dars jarayonini shunday tashkil etishi kerakki, har bir o'quvchi o'z fikrini bildirishga intilsin. O'quvchi o'z fikrini bildirish orqali shaxs sifatida o'sadi. O'qituvchi esa ularning fikrlarini yo'naltirib, tahlil qilishga o'rgatadi. Shu tarzda o'quvchi tafakkuri bosqichma-bosqich rivojlanadi. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish nafaqat o'quv jarayonining, balki butun tarbiya tizimining markaziy masalasidir. Fikrlay olgan shaxs har qanday sohada muvaffaqiyatga erishadi. Shu sababli, o'qituvchi o'z faoliyatida faqat darsni o'tish emas, balki fikrlovchi, tahlil qiluvchi, ijodkor shaxsni tarbiyalashni maqsad qilib qo'yishi zarur. Ta'limda bunday yondashuv jamiyatning intellektual salohiyatini oshiradi. Mustaqil fikrlaydigan o'quvchi kelajakda yangilik yaratuvchi,

mustaqil qaror qabul qiluvchi, mas'uliyatli fuqaro sifatida shakllanadi. O'qituvchi o'z faoliyatida har bir o'quvchini fikr bildiruvchi, tahlil qiluvchi shaxs sifatida ko'rishi kerak. Har bir o'quvchi o'z fikrini ifoda etish orqali o'ziga ishonch hosil qiladi. Mustaqil fikrlash o'quvchini hayotiy muammolarni hal etishga tayyorlaydi. Shu sababli o'qituvchining asosiy maqsadi o'quvchini fikrlovchi, tahlil qiluvchi va xulosa chiqaruvchi shaxs sifatida tarbiyalashdan iborat bo'lishi lozim.

Xulosa

O'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish – zamonaviy ta'limning eng muhim maqsadlaridan biridir. Bu jarayonda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki fikrlashni yo'naltiruvchi, tahlil qilishga undovchi va rag'batlantiruvchi shaxsdir. O'quvchining fikrini qadrlash, unga erkin muhit yaratish, interfaol metodlardan samarali foydalanish mustaqil tafakkurni rivojlantiradi. Shunday qilib, o'qituvchining mahorati va yondashuvi o'quvchining mustaqil fikrlash darajasini belgilovchi asosiy omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova V. M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Jalolov J. J. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020.
3. Dewey J. How We Think. – New York: D.C. Heath & Co., 2019.
4. Hasanov U. Mustaqil fikrlash va ta'lim jarayonida uni shakllantirish usullari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4319-son qarori “Ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”. – Toshkent, 2019.